

‘אריסא דמרחץ לא עבדי אינשי’ – מבואר שכיון שמרחץ אין דרכו באריסות אלא בשכירות פועלים – אסור משום מראית העין, אבל שדה שדרכה באריסות – לא גזרו. וכתבו הפוסקים שהוא הדין במקום שהרוב נותנים מרחץ באריסות – מותר.

ובמקרה הפוך, שנוהגים לתת שדותיהם לפועלים ולא באריסות – בספר תשורת שי (קצט) כתב להקל ליתנה לאריס נכרי. ואע”פ שלכאורה קיים חשד ששוכר פועלים שהרי כן הדרך במקום זה – אך כיון שבזמן חז”ל כשגזרו על הדבר, לא היה הדרך כן, אין לנו לחדש איסור וגזרה חדשה. ושמא אף בימיהם, אילו היה מקום אחד כזה – לא היו אוסרים.

ובשו”ת שבט הלוי (ח”א מו) כתב להפך, כי עיקר גדר התקנה תלוי בקיומו של חשד ומשום מראית העין, אם כן אין שום חילוק בין שדה למרחץ אלא הכל תלוי בדרך המקום. ובהתאם לכך פסק אודות עיר שמנהג תושביה שהגינה הסמוכה לבתים אין עובדים בה באריסות אלא שוכרים שכירי יום – אסור למסור הגינה לנכרי באריסות שיעבוד בה בשבת, מפני החשד, שייסברו ששוכר פועל בשבת.

ולכאורה מוכח כן מדין שדה בקבלנות שמסקנת הפוסקים לאיסור (או”ח רמד, א) משום מראית העין, שנראה כאילו הוא פועל עבדו. הרי שאף בשדה באופן שנראה כפועל – אסור. ואין לדחות שאריסות יצאה מפורש להתר, לא כן קבולת. כי הלא בקבולת ודאי אדעתא דנפשיה קעביד יותר מאריס שאינו אלא למחצה ולשליש, ואעפ”כ נאסר משום שנראה כשכיר, כ”ש אריס שנראה כשכיר שאסור. אך לפי סברת הר”ם בתוס’ יש לחלק שאריס קל יותר כיון שנוטל מתוצרת הקרקע הריהו נראה כשותף.

דף כב

‘תיפוק ליה משום לפני עור’ – על איסור ‘לפני עור’ בהכשלה באיסור שמדרבנן [כמלאכת חול המועד לכמה שיטות] – ע’ במצוין לעיל ו.

‘אתו לקמיה דרבא, שרא להו. איתיביה רבינא לרבא... איכסיף, לסוף איגלאי מלתא...’ – כן מצינו כמה פעמים אצל רבא, שהורה הלכה והקשו עליו ואכסיף ולבסוף נגלה שצדק בהוראתו. ע’ בסוד ענין זה ובענין חזרתו של רבא, במובא ביוסף דעת ב”ב קלג: וקדושין לב.

‘ישראל ועובד כוכבים שקיבלו שדה בשותפות – לא יאמר ישראל לעכו”ם טול חלקך בשבת ואני בחול’ – ואפילו אם יתנה בפירוש שפוטרו מעבודה בשבת – אין מועיל. [וגם באופן שהנכרי אינו חייב לעבוד כלפי בעל השדה – שהרי בתוספתא (מובאת בתוס’) אמרו שהוא הדין בישראל ונכרי שלקחו שדה בשותפות, ולא דוקא בקבלו שדה לעבדה] – כיון שאין דבר זה ידוע ומפורסם. וכדין מרחץ דלעיל שאסור באריסות מאחר ואין דרכו בכך (עפ”י חזון איש י”ד קעז, ט).

‘ואם התנו מתחילה – מותר’ – התר זה אינו אלא בנכרי, אבל המשתתף עם יהודי המומר לחלל שבת – אסור לו אף באופן זה שהתנו מראש, שהרי נהנה ממלאכת הישראל, שעל ידי שהוא עובד בשבת, נתרצה שיהא לחברו השומר-שבת יום אחר מימות החול. וכן ההתר שכתב הרמ”א (או”ח רמה) בששניהם עסוקים ביחד בימות החול, ובשבת עוסק העכו”ם לבדו – שמותר לחלוק השכר דהעכו”ם עושה על דעת עצמו, התר זה אינו אמור ביהודי, שהרי הוא נהנה ממלאכת שבת של ישראל.

ועל כן אין אפשרות להתיר אלא באופן שמראש מסכימים שאינם שותפים אלא לימות החול בלבד, אבל ימי שבתות וימים טובים אינו שייך לו כלל, לא לשכר ולא להפסד [וההוצאות הכלליות, כגון שכירות המקום וכדומה] – יכולים להחשיבן לפי חשבון הימים ולנכות לו שביעית מאותן הוצאות, שהרי מראש לא נשתתף עמו אלא לששה ימים]. וגם זה אינו מותר אלא כשהשותף שאינו שומר שבת יכול לנהל העסק בעצמו או שיש לו שותפים אחרים, אבל אם בלעדיו לא יוכל לנהל, נמצא שבהשתתפותו עמו הוא גורם לשותפו לחלל שבת, ואסור (עפ"י אגרות משה א"ח ח"א צא).

ואם באו לחשבון – אסור – הראב"ד פרש (והובא במגן אברהם רמ"ב, ודלא כרש"י ותוס' והרמב"ם – ע' ט"ז שם) שאסור אפילו אם התנו מתחילה – שכשבאו לחשבון הוכיחו שהתנאותם הראשונה אינה אלא הערמה ופשוטי מילי בעלמא. [והראשונים נתקשו לפירוש זה מהמשך הסוגיא; כיצד דייקו מכאן על סתמא. עתוס' ר"ן וריטב"א].

זוהא אותבי רבינא לרבא? – לסיועי סייעיה... – פרש רש"י שבערלה מותר אפילו לא התנו מעיקרא, שהרי העבודה אינה אסורה כלל, ואם משום שהישראל נהנה באכילת פירות כנגד פירות הערלה שהנכרי אוכל – לאו נהנה הוא, שכך המשפט, שנה שעובד בה – הוא האוכל, והרי הישראל אוכל חלף עבודתו, ואינו נהנה מפירות הערלה.

והסיוע מהברייתא דשבת הוא מכך שבהתנו מעיקרא מותר, הרי שבכל מקום שאין איסור משום שליחות העכו"ם, אע"פ שהישראל נהנה מהסכם זה ומרויח – מותר.

ותמה הר"ן, מה הוכחה יש משם, הלא מלאכת ערלה ודאי אינה אסורה ואין צורך בראיה על כך. ואם משום אכילתו – מה נפשך, אם פשוט מצד הסברא שאינו נחשב 'נהנה' כיון שאוכל תמורת מה שעובד – אין צורך בראיה, ואם סברא זו אינה פשוטה ונצרכת להוכחה – אין עליה כל הוכחה משבת.

ויש לפרש שהראיה משבת היא, כשם ששם הגם שנוח לו בעבודת השבת בשעת ההתנאה, שעל ידה הוא מרויח יום אחר, מ"מ כיון שבשעה שהגוי עובד אין לו שום תועלת וניחאות בעבודה – מותר, הוא הדין כאן, אע"פ שבסופו של דבר יש לו הנאה מגידולי הערלה, שאילולא שהיו צומחים, לא היה הנכרי חפץ בהסכם זה – אע"כ אין זה נחשב 'רוצה בקיומו', שהרי לאחר שהתנה שוב לא אכפת לו כלל אם יעשו פירות בשנות הערלה אם לאו [שהרי מתנה עמו ללא אחריות], אלא רק בתחילת הפיסוק רוצה בקיום הטבע, באפשרות צמיחת הפירות – זה אינו נחשב כנהנה מן הפירות. כן באר החזו"א (י"ד קע"ט) שיטת רש"י.

ואולם שיטת הרמב"ם היא שגם בערלה, כמו בשבת, אין מותר אלא בשהתנו מתחילה, אבל בלאו הכי נחשב שנהנה מפירות הערלה, שרוצה בקיומם.

ושאלת הגמרא **זוהא אותביה רבינא לרבא**, מתפרשת לשיטתו כך: ודאי רבא לא התיר אלא כשהתנו מעיקרא, כי בלא התנאה הלא נהנה מפירות ערלה, ואם כן מה הקשה לו רבינא [דבשלמא אם רבא התיר לענין שבת, אפשר לא שמיע ליה מהברייתא, וסבר שאין בדבר משום אמירה לעכו"ם, הגם שנהנה. אבל ערלה הלא איסור הנאה הוא ודאי]. ואמרו **לסיועי סייעיה** – שבהתנו מותר, ולא הכסיף מעולם (כן פרש הר"ן, ונקט שיטה זו לעיקר).

אלא מהא ליכא למשמע מיניה – הרמב"ם נקט להלכה לאסור בסתמא (וכ"ה בא"ח רמ"ב, ב. והרא"ש נקט לקולא). והקשה הר"ן הלא ספיקא דלא אפשטא היא, ובדרבנן יש ללכת לקולא. ובאר שהספק אינו אלא לפי דעת רב גביהה מבי כתייל, שאמר שמעשה דרבא לא היה לענין שבת אלא לענין ערלה. אבל לפי

לשנא קמא שהיא סתמא דגמרא, פשוט בגמרא שהדבר אסור. שהרי רבינא הקשה על רבא שהתיר, ומאי קושיא, הלא נראה שהמעשה שבא לפני רבא היה בסתמא, ולכך התיר. אלא משמע שהגמרא נקטה בפשטות שבסתם אסור.

ורבנו חננאל גם כן כתב להחמיר 'דאיסורא דאוריתא הוא'. וכבר תמה המגיה (על הגליון) הלא איסור דרבנן הוא. ואמנם כבר הראו ששיטת ר"ח בכמה מקומות (שבת לח ועוד) להחמיר בספקות בדיני שבת, הגם שהם דינים דרבנן – ע' בשו"ת שבת הלוי ח"א מה וח"ו סח וח"ט רסב, ד. [וראה לו בח"ה רא,א לענין ספק יחוד דרבנן, שמשום חומרת עריות יש להחמיר, וכיו"ב]. (ויש לציין לכמה מקומות בפוסקים שנקטו לחומרא בספק דרבנן:

ע"ע רי"ף ורא"ש שבת סה: ובקרבן נתנאל (נ) הבין שכוונתם לחומרא, הגם שאיסור הערמה נראה שאינו אלא דרבנן. וברית"א שם כתב להקל [אך י"ל שהקל משום תרי דרבנן, הערמה והוצאה כלאחר יד].

רשב"א ריטב"א ר"ד נמו"י ביבמות כד.

ריטב"א מועד קטן ד:

תוס' ישנים ביצה ג ומהרש"א (לענין ספק מוקצה, הגם שעיקרו דרבנן כמוש"כ התוס' שם ד:); וכבר כתב הש"ך (בסוף כללי ספק ספקא ובנקודות הכסף סט,י) שמצינו הרבה ספקות דרבנן לחומרא, הלכך אין לנו לבדות ספקא דרבנן מעצמנו.

דוגמאות נוספות: פני יהושע פסחים ט; באור הלכה ר"ס תקלו ובשער הציון שם כ. (וצ"ע); חזו"א או"ח סו"ס קלד; פרי יצחק ח"א יד; י; אגרות משה או"ח ח"ג צד,ב; אילת השחר ספ"ג דב"ב.

[ציון עוד שישנן דעות הסוברות ספקא דרבנן לחומרא – ע' נדרים יט. ובר"ן ורש"ש שם; אגרות משה או"ח ח"א יט.

פרק שני – 'אין מעמידין'

ולא יתייחד אדם עמהן מפני שחשודין על שפיכות דמים – כיוצא בדבר מצינו שאסור למכור טלית מצויצת לנכרי, ואחד הטעמים לדין זה הוא שמא יתחזה כיהודי ויתלוה אל ישראל ויהרגנו, מפני שחשודים על שפיכות דמים (ע' שו"ע או"ח כ).

בספר חיי אדם (ומובא במשנ"ב שם) כתב שבזמן הזה אין חוששים שמא יתלוה ויהרגנו. ואולם בספר כף החיים (שם סק"ב) חלק וכתב 'ולי נראה דאיתא ואיתא [חשש שפיכות דמים גם בזה"ז], דהא שמענו כמה וכמה פעמים שעשו וגם בקשו לעשות רחמנא ליצלן. ודברי רז"ל אינם זזים ממקומם'. ולענין חשש הרבעה בזמן שלאחר הגמרא – מחלוקת הראשונים. ע"ע במובא לעיל יד:

(ע"ב) 'ארמלתא לא תרבי כלבא' – כתבו בתוספות (בב"מ עא.). שמשום לזות שפתים בעלמא אין לעשות כן, אך אין איסור מעיקר הדין, כי לא נחשדו ישראל על הזכור ועל הבהמה. ובשו"ת שבת הלוי

(ח"ה רה,ו) דייק מלשון (הרמב"ם ו)השו"ע שכתבו בלשון 'איסור', שבדוקא הוא.

(והעיר שם על הגדפס ב'אוצר הפוסקים' שהביאו על פסק השו"ע את דברי התוס'. וכדבריו משמע לכאורה בט"ז (אה"ע כב סק"י), שהבין שיש מחלוקת בדבר בין הרמב"ם להתוס', ע"ש).

ולא תשרי בר בי רב באושפיזא' – הנצי"ב בחדושי הוכיח שאין האיסור אלא באופן קבוע, שמא תרגילנו עליה [ולכך נקטו האיסור עליה ולא עליו, דומיא דאיסור גידול הכלב, שמא תרגילהו עליה], אבל באקראי – מותר. שאינו דומה לאיסור הכללי של 'יחוד'.

[בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ג יט) כתב להקל בשעת דחק גדול לאחד שהוצרך להתגורר בבית אלמנה והיא אינה לנה בביתה בלילות, וארוחותיו אוכל משלו ולא משלה].

'בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא' – הרשב"א פרש ענין זוהמת הנחש, משל לתגבורת היצר.
וישראל שעמדו על הר סיני נחלש ונפסק זוהמתו, כענין שאמרו 'משכחו חבית המדרש'. והם שלא עמדו על הר סיני, עדיין יצרם גדול כענין זוהמת סוסים זרמתם.
וכעין זה פרש בספר פרי צדיק (ח"ב, לפדה"ב א) ענין הזוהמא היינו הרגשת הנאת עצמו.

ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) 'בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. אי הכי ישראל נמי? ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתו...' –

זו לשון הר"ן בשבת (קח.), על מה שנסתפקו שם אם אפשר לכתוב תפלין על גבי עור של דג, ואמרו שאין ברור האם פסקה זוהמא מן הדג אם לאו, עד שיבוא אליהו ויברר. וכתב הר"ן: '... והנכון, כשבא נחש על חוה הטיל זוהמא עליה ועל כל בריות שבעולם. ישראל שעמדו על הר סיני נפסקה זוהמא מהם ומן הבריות שהיו שם, חוץ מדגים שלא היו שם, ולהכי אצטריכי לאליהו להודיענו אי פסקה או לא'.
[בספר שפת אמת שם: 'ודאי כך היתה קבלה בידו דכולם עמדו שם זולת דגים שאינם יכולים לזוז מן המים ליבשה']. (ע"ע במה שהאריך בספר מגדים חדשים שם).

עוד בענין זוהמתו של הנחש – הגה קטע מדברי השל"ה הקדוש (כה: 'בית חכמה'):
'... עוד אבאר הענין; בעצם הגה אנחנו רואים בכל דור ודור החומרות מתפשטות. בימי משה רבינו ע"ה לא נאסר רק מה שקבל בהדיא בסיני. אמנם הוסיף איזו תקנות לאיזה צורך שראה. וכן אחר כך הנביאים והתנאים וכל דור ודור ודורשיו.

והענין, ביותר שיש התפשטות זוהמת הנחש צריך ביותר לגדרים – ופרץ גדר ישכנו נחש. והקב"ה צוה שס"ה לא-תעשה לעורר זוהמת הנחש. ובהתפשטות זוהמת הדור צריך להתפשטות יותר איסורים. ואילו היה כן בזמן התורה, היה כתוב כך בתורה. אבל נכלל זה במה שאסרה התורה, כי הכל ענין אחד. ועל כן צוה השם ית': 'עשו משמרת למשמרת' (ע' ביצה ב: עה"פ 'שמרתם את משמרת'), כלומר הכל לפי הענין. ממילא בכל דור ודור כשראו להוסיף חומרות אז הכל הוא מדאוריתא. כי מאחר שמתפשט זוהמת הנחש, ויוצא יותר מכח אל הפועל, הגה ברא יצר הרע, ברא תבלין, כי אז צריכים אנו להתעוררות עליון להמשיך האיסורין בכח אל הפועל, עד לעתיד נתדבק במקום העליון. ודי בזה למשכיל ולמבין'.

דף כג

'רבינא אמר: לא קשיא, הא לכתחלה הא דיעבד' – יש לעיין, הרי אמרו לעיל (טו:): שאין איסור משום 'לפני עור' כל שניתן לתלות בהתר, שלכן מותר למכור פרה חורשת בשביעית, מפני שיכול לשחטה.
והלא אם העמיד בהמה בפונדקאותיהם, מותר ליקחה לקרבן (וכן כתבו הראשונים) ואין חוששים בדיעבד שמה רבעה, אם כן מדוע ייאסר הדבר לכתחילה, ולמה אין לתלות בהתר.